

Metsäkeskustelun viidakossa

Antti Erkkilä, Reijo E. Heinonen ja Olli Saastamoinen (toim.), *Metsät ja eettinen argumentaatio*. Joensuun yliopisto, Metsätieteellinen tiedekunta, Silva Carelia 42. Joensuun yliopistopaino 2004. 137 s.

Suomalainen metsäkeskustelu käy jälleen kiihkeänä. Lapin hakkuiden vastustus ja siihen liittyvät luonnonsuojelun, luonnonhoitoelinkeinojen ja alueellisen tasarvon kysymykset herättävät intohimoja. Leimallista keskustelulle on edelleen vahva polarisoituminen, osapuolten haluttomuus tai kyvyttömyys ymmärtää toisten näkökulmia. Toki joitain uusia ja yllättäviäkin liittoumia syntyy, kuten metsänsuojelijoiden ja poronkasvattajien osittainen samanmielisyyden viime aikoina. Silti pääosin rintamalinjat ovat säilyneet ainakin retoriikan tasolla samoina: suojelu – yhteiskunnallinen hyöty, luonnon kunnioitus – ihmisten oikeus toimeentuloon, kaupunki – maaseutu, pohjoinen – etelä ja niin edelleen.

Metsäkonfliktien kriittisen tarkastelun kautta on mahdollista tunkeutua tällaisen yksinkertaistavan retoriikan pinnan alle ja yrittää ymmärtää osapuolten näkemysten sisältöä tarkemmin. Yhteiskunnalliset konfliktit harvemmin asettuvat itsestään valmiiseen vastakohta-asetelmaan, vaan niistä on mahdollista löytää osapuolia yhdistäviä ja erottavia tekijöitä, jotka rikkovat totuttuja jakoja. Näin kriittisen ymmärryksen kautta voivat mahdollistua myös uudet liittoumat, uudet tavat ymmärtää ja ratkaista konflikteja. Yhteiskunnallinen ympäristöajattelu on jo kauan korostanut sitä, että ympäristökysymyksissä ei ole väistämättä kyse esimerkiksi inhimillisen ja ei-inhimillisen välisestä nollasummapelistä¹.

Ymmärrys ei kuitenkaan väistämättä johda konsensuskseen, eikä sen tarvitsekaan. Vaikka kyse olisi esimerkiksi ”suomalaisen” metsien kohtalosta, ei kaikkien kiistojen tarvitse ratketa kansallisen yhtenäisyyden hengessä. Aitoja ristiriitoja on olemassa, ja niiden ratkaisuun ei ole lopulta muuta keinoa kuin yhteiskunnallinen kamppailu. Törmäyskurssilla voi olla erilaisia näkemyksiä taloudellisen kehityksen suunnasta, tietynlaisen

tuotantotavan toivottavuudesta, alueellisten elämäntapojen mielekkyydestä – ja tietysti myös ei-inhimillisten olennojen omaehtoisesta elämästä oikeutuksesta. Olennoista on kuitenkin, että retorisen pinnallisuuden sijaan tunnistetaan sisältöjä. Vakiintuneilla vastakohtaotetuksilla kun on taipumus uusintaa itseään.

Filosofian rooli konflikteissa

Joensuun yliopiston metsätieteellisen tiedekunnan julkaisu *Metsät ja eettinen argumentaatio* on keskustelupuheenvuorojen kokoelma, jossa kartoitetaan metsäkeskustelun eri ulottuvuuksia. Moraaliset näkökulmat ovat yksi keskeinen painotus, ja mukana onkin sekä filosofien kirjoituksia että filosofisesti värityneitä puheenvuoroja. Kuten sanottua, kyseessä on keskustelupaperi, ei johdantoteos tai toimitettu kokoelma, ja teosta pitää lukea sellaisena. Tekstit eivät muodosta saumattonta kokonaisuutta, vaan ne ovat pikemminkin fragmentteja, jotka valaisevat hyvin erilaisia näkökulmia.

Tässä yhteydessä etiikka pitäisi kai ymmärtää käytännöllisenä terminä, ei tiukkana filosofisena luokitteluna, joka pitää sisällään määrättyjä teoreettisia lähestymistapoja. Kyseessä on toisaalta metsäkeskusteluun liittyvien moraalisien näkemysten kartoitusta, toisaalta eri osapuolten näkemysten normatiivista arviointia. Tällainen käytännöllinen ulottuvuus tuntuu ainakin monissa teksteissä olevan läsnä. Joissain kohdin herää kuitenkin kysymys filosofian roolista konflikteissa. Onko tarkoituksena eräänlaisena terapeuttina toimiminen, yhteisymmärryksen etsiminen hinnalla millä hyvänsä? Onko tarkoitus osallistua konfliktiin enemmän tai vähemmän toisen osapuolen riveissä ja etsiä näppäriä tapoja argumentoida toista vastaan? Vai onko tarkoituksena oppia ymmärtämään konfliktia paremmin – ja kenties tuoda esille

unohdettuja näkökulmia? Tästä näkökulmasta kokoelman tekstit asettuvat hyvin erilaisiin asemiin.

Toinen filosofisen osallistumisen ja soveltamisen ongelmakohta on se, missä määrin kriittinen itseymmärrys säilyy. Esimerkiksi missä määrin jotkin eettisen filosofian välineet soveltuvat tällaisten konkreettisten yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkasteluun? Tuleeko näiden välineiden sovelluksesta vain rituaali, joka estää näkemästä sitä, mitä ne peittävät. Esimerkiksi vahvasti yksilöllistä moraalista näkökulmaa korostava etiikka helposti hävittää kysymysten yhteiskunnallisen luonteen. Yksilön metsäsuhteesta tulee henkilökohtainen näkemys ja hänen valinnoistaan erillisiä tekoja, eikä toiminnan kytkeytymistä *metsäpoliittiseen* kontekstiin omaksuttuine toimintatapoineen ja vakiintuneita käytäntöjä ylläpitävine instituutioineen huomata.

Toisaalta ”rationalistista” etiikkaa korostava näkökulma, jossa jäljitetään yksilöiden toimintaa ikään kuin ohjaavia arvoja tai arvokokoelmia, tahtoo painottaa kokonaisvaltaisia moraalisia maailmankuvia tai elämänsenttejä. Ongelmana on se, että sitä mitä etsitään, yleensä löydetään. Esimerkiksi metsäkeskustelussa ihmiset – edes metsänsuojelijat – eivät aina pelkisty yhden moraalisen ohjelman ajajiksi. Heidän näkemyksistään saattaa olla yleisiä harhaluuloja tai yksinkertaistettuja mielikuvia, joiden toistaminen vie ymmärrystä harhaan (tai on pahimmillaan retorisen politiikan teko).

Käy siis helposti niin, että filosofista käsitevälineistöä käytetään suoraan yhteiskunnallisten liikkeiden ajattelumaailman kuvina. Tämän kokoelman useissa teksteissä toistetaan yksinkertaista itseisarvoajattelun tai ”luontokeskeisyyden” kritiikkiä. Nämä ovat ”filosofisoituneen” ympäristöajattelun reliktejä, joista pitäisi vihdoinkin päästä eroon². Juuri tällainen ajattelu toistaa jähmettyneitä vastakohta-asetelmia siten, kuin edellä totesin. Ristiriitoja on, mutta niitä ei tule olettaa valmiiksi. Kokoelmassa on onneksi kuitenkin tekstejä, jotka välttävät nämä ongelmat. Keskustelujulkaisujen väistämättömän hajanaisuuden hyvä puoli on niiden sisällön monipuolisuus. Käsittelen seuraavassa lyhyesti joitain kokoelman teksteistä.

Kestävyuden illuusio

Olli Saastamoinen käsittelee kirjoituksessaan ”Kestävyys metsätalouden eettisenä perustana: kehitystä ja keskustelua” kes-

tävyyden käsitteen kehitystä etenkin suomalaisessa metsäpolitiikassa. Hän kertoo tiettyjä avaintapahtumia ja antaa lukijalle hyödyllistä tietoa keskustelun osapuolten näkemyksistä, mutta hänen tapansa tarkastella aineistoa on melko keinotekoinen. Ongelmana on itse kestävyuden käsite: Saastamoinen tuntuu oletettavan, että käsitteen taustalta löytyisi jokin yhtenäinen idea, hän siis käyttää käsitettä ikään kuin objektiivisesti. Hyvä esimerkki on, että hän juontaa käsitteen historiaa saksalaisesta 'kestävän puuntuoton' ideasta, jonka päämääränä on loppujen lopuksi suurimman mahdollisen puumäärän saaminen irti metsästä niin, että metsän "pääoma" ei vähene.

Tällä pyrinöllä ei ole oikeastaan mitään tekemistä myöhempien ympäristökriittisten kestävyysnäkemysten kannalta. Vaikka Rion konferenssin yhteydessä muotoiltu 'kestävän kehityksen' idea (alkumuodossaan) korostaakin taloudellisen kasvun välttämättömyyttä ja sitoutuu tietyssä mielessä myös materiaalisen kulutuksen kasvuun, siinä nostetaan esiin myös metsä itse elämän moninaisuutena. Tämän ongelmaton linkittäminen kestävä puuntuoton perinteeseen sekoittaa kestävyuden analyysissä sanat ja käsitteet keskenään. Sanat voivat muistuttaa toisiaan, mutta sisältö liittyy aivan eri kontekstiin.

Toinen tulkinta on, että Saastamoinen yksinkertaisesti haluaa väittää, että oikeastaan metsätaloudessa on aina kunnioitettu "kestävyyttä" – eli kyse on tahallisuudesta retorisisestä hämähäydestä. Kestävydestä on kovin usein tullut nykyisessä ympäristökeskustelussa tyhjä iskusana, jota käytetään näennäisen neutraalina välineenä omien arvostusten esittämiseen. Ristiriitaisia pyrintöjä asetetaan samaan käsitteelliseen kehikseen, mikä luo illuusion siitä, että puhutaan samasta asiasta. Koska kestävyuden retoriikka liikkuu moraalisisessa rekisterissä – kuten Saastamoisella hänen puhuessaan kestävydestä metsäteollisuuden vanhana 'eettisenä koodina' tai 'johtavana periaatteena' – ei tule esiin miten vahvasti sisältö on muuttunut tuotannollisista päämääristä laajempiin. Olisi kysyttävä, *minkä suhteen* kestävydestä puhutaan.

Saastamoisen kirjoitus liikkuu hyvin abstraktissa rekisterissä, ja hän käyttää paljon tilaa kuvaillessaan keskustelun eri osapuolten yleisiä näkemyksiä. Vastakkain asettuu pohjoismainen metsäntuotanto, joka on hänen mukaansa hyvin valmis omaksumaan ekologisista vaateista ja on kansainvälisesti katsottuna kestävä, ja

ympäristönsuojelijoiden usein mahdolliset vaatimukset. Arvoasetelma kirjoituksessa on hyvin selvä. Ympäristökritiikki tahtoo pelkistyä olkinukeksi, luonnon itseisarvojen yksisilmäiseksi peräänkuulluttamiseksi. Saastamoinen hyökkää tätä luomaansa kuvaa vastaan tietoisesti keinotekoisella argumentilla, jonka voisi tiivistää muotoon "eikö sitten yhtään oliota metsässä saa tappaa?"

Kenelle tahansa pitäisi olla selvää, että radikaalejakin luonnonsuojeluvaatimuksia voi esittää sitoutumatta tiukkaan itseisarvolliseen filosofiaan. Ei-inhimillisten olioiden elämänympäristöjen kunnioituksen looginen seuraus ei ole kaiken luonnon "inhimillistäminen" ja kaiken ympäristöön puuttumisen kieltäminen. Saastamoinen ei voi ymmärtää ympäristönsuojelijoita muuten kuin ihmiskeskisyyttä-luontokeskisyyttä -akselilla. Tällainen näkemys sivuuttaa täysin "suojelijoiden" näkemykset talouden kehityksen toivottavuudesta, poliittisten realiteettien luonteesta ja ylipäänsä siitä, millaisena he metsän näkevät. "Arvokehukset" eivät riitä kuvaamaan näin monipuolisia asioita.

Ympäristötuhon myytit

Timo Miettisen "Metsästävän lajimme luontosuhteen historiaa" luo yleiskatsausta käytännöllisten luontosuhteiden historiaan. Näkökulma on äärimmäisen abstrakti: koko ihmislaji ja koko maailmanhistoria. Jos kyseessä olisi varsinainen toimitettu kokoelma, kysyisin, mitä tämä teksti tekee siinä. Miettisen teksti irtaantuu niin kauas kaikesta metsäkeskustelun konkretiasta, ettei siitä ole löydettävissä mitään käytännöllisiä eväitä asian ymmärtämiseen. Lähinnä hän toistaa vanhoja myyttejä. On tietysti tavallaan totta, että yleistason kriittinen näkemys ympäristötuhoihin on paikallaan. Tarkemman aikalaisanalyysin kohdalla helposti unohdetaan se, kuinka mittavasta historiallisesta muutoksesta nykyisissä ympäristötuhossa on kyse. Tilanne on vakava.

Olen kuitenkin vakuuttunut, että tällaiset yleistason "historiallisten murrosten" kuvaukset eivät auta meitä ymmärtämään kovin paljon paremmin nykytilaamme kuin siihen johtaneita syitä. Korkeintaan ne voivat toimia herätysshuutoina. Mutta ongelmallista on se, että itseään ruokkiva totaalinen ympäristöpessimismi tai jopa -fatalismi rakentaa tilannekuvauksen, jossa juuri mitkään toimintatavat eivät tunnu mielekkäiltä. Ympäristötuhon profetia yrittää vaikuttaa neutraalilta ku-

vaukselta ja oikeuttaa omat poliittiset näkemykset yhtä neutraaleina.

Miettinen kuvaa ihmiskunnan historiaa lineaarisena ympäristötuhon kasvun kehityksenä. "Metafyysisesti" on hänen mukaansa kyse luonnon ja kulttuurin välisen yhteyden katkoksesta. Ei siis mitään uutta, vaan vanha primitivistinen myytti uudelleen lämmitettynä. Ihmiskunta on siirtynyt eräänlaisesta vaistonvaraisesta luonnontasapainosta kohti teknokulttuuria. Ongelmien sydämessä näyttää hänen mukaansa olevan se, että evoluution luoma ihminen "ryhmäsidonaisena ja suunnitelmallisena tappajana" sai liian tehokkaat välineet viettiensä toteuttamiseen. Nykyiset ongelmat selitetään evoluutiopsykologisesti esimerkiksi atavistisen vieraspelon seurauksina.

Historian linearisoiminen ja koko ihmiskunnan "luontosuhteen" esittäminen yksikössä, totaliteettina, luo väistämättä ongelmia. Miettinen ei osaa luovia edes yksinkertaisten ristiriitojen ohitse. Niin sanotut luonnonkansat ilmentävät toisaalla harmonista suhdetta luontoon, toisaalla taas ympäristötuhosta lajiluonnetta. Väliin niiden ajattelussa ihminen ja luonto ovat yhtä, mutta toisaalla "erämaan pyhyys" korostaa kaunista ihmisen ja luonnon dualismia – joka taas toisaalla on koko kulttuurihistorian suurin virhe. Miettinen ei tunnu ymmärtävän, että hän ei yksinkertaisesti voi argumentoida yhtäaikaa vulgäärievolutionistisella ja kulttuurisella käsitteistöllä.

Eikö viimein olisi aika unohtaa tällaiset kertomukset, joista puuttuu kaikki historiallinen ja yhteiskunnallinen erottelevä voima? Ympäristöongelmat voidaan ottaa tosissaan muutenkin, ja niin, että ongelmien konkreettisia syitä paikannetaan tässä ja nyt. Jaan Miettisen kanssa syvän huolen ja jopa epätoivon metsätuhosta ja niin sanottujen erämaiden kadosta. Tähän huoleen ei tarvitse kuitenkaan liittyä yksisilmäistä asennetta, että täysin ihmiskäden koskematon metsä on ainoa oikea metsä. Mikäli "luonnon muuttaminen" nähdään kaikissa muodoissaan tuhoisaksi, ei käytännön vaihtoehtoja ole. Oikeastaan koko historiallinen tarkastelu on turha, koska sen lopputulos on saneltu tässä ennako-oletuksessa.

Filosofiaa käytännössä

Markku Oksasen "Etiikka ympäristökongflikteissa" ja Seppo Sajaman "Itseisarvottoman etiikan luonnon" ovat esimerkkejä hyvin erilaisista tavoista ymmärtää

filosofian käytännöllinen relevanssi. Oksasen teksti on lyhykäisyydessäänkin kokoelman valopuolia, selväjäristä pohdintaa moraalisuuden luonteesta. Akateemisen ympäristöetiikan piirissä on harvinaista, että lähdetään pohtimaan sitä, mistä moraalissa oikeastaan on kyse – mistä on tietysti suoria seurauksia erilaisten eettisten tarkastelutapojen mielekkyyteen. Paljon tavallisempaa on se, että sovelletaan valmista välineistöä.

Oksasen kirjoitus palauttaa teoksessa 'etiikan' yleisistä periaatteista tai arvokehyyksistä käytännön tasolle. Kyse on oikeista ihmisistä kouriintuntuvien kysymysten äärellä. Hän korostaa metsäetiikan konfliktuaalisuutta, näkemysten rakentumista asiakysymysten äärellä ja muuttumista niiden mukana. Eettiset arvostukset eivät siten ole valmiina kategorioina, vaan ne ovat jatkuvassa määrittelykamppailujen tilassa. Näin korostuvat aitojen ristiriitojen olemassaolo ja inhimillinen epätietoisuus moraalisten näkemysten suhteen.

Esiin nousee myös konfliktien 'eettisöinnin' vaara. Niiden palauttaminen yksilöiden moraalisiin arvostelmiin voi peittää taakseen ongelmien monimutkaisemman luonteen, esimerkiksi ympäristöongelmien kytkökset muihin sosiaalisiin ongelmiin. Sillä tietysti puhuminen ympäristökysymyksistä "puhtaina" sivuuttaa sen seikan, että jokainen yksittäinen ympäristökysymys kytkeytyy moninaisesti sosiaalisiin kysymyksiin. Vaikka en olekaan Oksasen kanssa samaa mieltä monesta asiasta, esimerkiksi hänen tavastaan rajoittaa 'eettinen' vasten taloudellista ja poliittista, tai asenteesta yhteiskunnallisiin konflikteihin yleensä, on kirjoitus hyvin hyödyllistä luettavaa.

Filosofista tarkkailua

Seppo Sajaman kirjoitus taas on malliesimerkki filosofisen "tarkkailija-aseman" omaksumisesta. Tekstissä ympäristökysymykset eivät ole läsnä konkreettisine ilmiöinä vaan vain käsitteellisenä ihmisen-luonto -asetelmana. Sajama pyrkii kritisoimaan tiettyjä ympäristöajattelun muotoja ja esittämään niille vaihtoehtoja. Tässä on pari isoa ongelmaa. Ensinnäkin, nähdäkseni hän Saastamoisen tavoin luo kritiikkensä kohdetta. Tiukan itseisarvoisen etiikan edustajia on toki olemassa, mutta hän tuntuu ajattelevan, että positio luonnehtii ympäristöajattelua yleisemminkin, aivan kuin muita tapoja tunnustaa ei-inhimillisen arvo ei olisi olemassa.

Toiseksi, teksti rakentuu simppeleille ajatukselle moraalisisista maailmankuvista, joiden mukaan ihmiset toimivat. Tämän puolustukseksi ei riitä se, että tilan puute vaatii dogmaattista lähestymistapaa.

Minulle ei oikein käy selville, mistä Sajama haluaa puhua puhuessaan luonnosta. Hän kritisoi itseisarvollista ympäristöetiikkaa kiistämällä "luonnon päämäärät ja tavoitteet", ja leimaa kritiikin kohteensa "luonnon intressien" olettamiseksi. Tietenkään tällaisista asioista ei ole mielekästä puhua *koko luonnon* mittakavassa, koska silloin kohde jää täysin epäselväksi. Kuten Miittisellä ja Saastamoisella, luonnon totalisointi toimii ymmärryksen esteenä. Luonto ei ole yksi ja yhtenäinen, vaan mitä moninaisimpien olioiden ja prosessien mosaiikki. Päämäärien, halujen ja intressien kieltä yksittäistasolla on jo paljon vaikeampaa.

Metsäkysymysten käytäntöä

Kokoelman jälkiosan tekstit keskittyvät konkreettisten metsäkysymysten tarkasteluun. Tapio Rantala luokittelee kirjoituksessaan "Suomen metsäpolitiikan ja politiikkaprosessin arvot" metsäkeskustelun osapuolten näkökulmia. Kiinnostavinta on huomio siitä, että 'kestävyyden' kaltaisten käsitteiden epäselvyys voidaan nähdä olennaisena tekijänä yhteiskunnallisissa kamppailuissa. Mikäli niitä ei operationalisoida liian selkeiksi hallinnollisiksi välineiksi, ne voivat sallia erilaisten tilanetulkintojen tuomisen poliittiseen keskusteluun. Pertti Rannikon "Laaja metsäpolitiikka ja yhteiskunnallinen vastuu" taas tarkastelee metsäpolitiikan laajentumista yksipuolisesta resurssinhoidosta yhteiskunnalliseksi kiistakysymykseksi. Hän nostaa esiin sen, että ympäristökysymyksen kaltaiset haasteet voivat vaatia uudenlaista politiikan ymmärrystä. Kokoelmalle teksti on hyödyllinen, koska se kyseenalaistaa niin sanottujen kompromissien ja konsensuksen itsestään selvän myönteisyyden. Teksti muistuttaa yhteiskunnallisten kamppailujen tarjoamasta muutoksen potentiaalista.

Ari Lehtisen "Metsät ja oikeudenmukaisuus" laajentaa näkökulmaa suomalaisten metsien ulkopuolelle globaaliin tilaan, jossa "suomalaiset" toimijat eivät ole sen paikallisempia kuin muutkaan. Käsitteellisesti tekstissä on kiinnostavaa se, että melkein ainoana kirjoittajana hän ei ota metsää annettuna, vaan korostaa sen näkemiseen liittyvää tulkinnallisuutta. Eri hyödyntämismuodot "te-

kevät metsän" aivan eri tavoin niin kouriintuntuvana ympäristönä kuin tulkittuna ilmiönäkin. Jonkin neutraaliksi koetun metsän luonnehdinnan käyttö voi korostaa tiettyjä tuotannollisia ja taloudellisia ajattelutapoja. Kokoelman teksteistä tämä on selvästi vahvin.

Ville Lähde

Viitteet

1. Ks. Ympäristökäytön valtasuhteista, kirjarvio, *niin & näin* 3/2004.
2. Vertaa artikkeli *Eläinten oikeuksien kieltämisestä*, tämä numero.